

บทที่ 1

ทำไม...ต้องสร้างการเรียนรู้บนฐานสมอง

ที่มา...

เยาวชนหญิง-ชายที่อยู่ในรั้วมหาวิทยาลัยเมืองไทยทั่วประเทศกำลังเผชิญหน้ากับความเปลี่ยนแปลงของสังคม เศรษฐกิจการเมืองและสิ่งแวดล้อมในโลกยุคข้อมูลข่าวสารและดิจิทัลที่ส่งผลกระทบต่อคุณภาพทางสติปัญญา อารมณ์ และชีวิตทางสังคมของพวกเขาอย่างเข้มข้น และมีแนวโน้มที่จะปรากฏภาพไปในทิศทางลบ โดยชี้ไปยังตัวเด็กว่า มีความอ่อนด้อย ไร้ตรรกะ ไม่มีสาระ ขาดความรับผิดชอบ ไม่ใฝ่เรียนรู้ และมักจะมีตัวเลขเชิงสถิติฟ้องออกมาทางสื่อมวลชนอยู่เสมอว่า วัยรุ่นจำนวนมากหลงใหลวัตถุ หมกมุ่นทางเพศ เป็นต้น

ปรากฏการณ์ข้างต้นก่อให้เกิดข้อสงสัยและคำถามที่เกี่ยวข้องมากมายหลายระดับ อาทิ คำถามระดับมหภาคที่พุ่งเป้าไปยังบริบททางสังคม เศรษฐกิจการเมืองที่แวดล้อมเด็กๆ ว่า เอื้อต่อการเรียนรู้ในเชิงสร้างสรรค์หรือไม่เพียงใด ระดับการจัดการในสถาบันการศึกษา เช่น จะทำอย่างไรให้มีคุณภาพมากกว่าที่เป็นอยู่ หรือ การเน้นไปยังสถาบันครอบครัวว่า จะสามารถเพาะบ่มค่านิยมและดูแลเอาใจใส่เด็กได้อย่างไร

ถ้าเราเริ่มพิจารณาปรากฏการณ์นี้จากสภาพของการจัดการเรียนการสอนในระดับอุดมศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งสาขาวิชาทางสังคมศาสตร์ เราจะพบลักษณะสำคัญๆ บางประการ กล่าวคือ

1. การออกแบบโครง-เนื้อหารายวิชา (course description / outline) สำหรับการเรียนรู้ของนักศึกษาขึ้นอยู่กับผู้สอนเป็นรายบุคคลหรือคณะผู้สอนร่วม และเป็นแบบแผนที่กำหนดมาค่อนข้างตายตัวไม่ค่อยมีปฏิสัมพันธ์กับนักศึกษา และตอบคำถามให้พวกเขาว่า จะต้องเรียนรู้เรื่องนั้นไปทำไม ต้องรู้จริงหรือ เกี่ยวข้องอย่างไรกับสิ่งที่เขารู้มาก่อนหรือไม่ รู้แล้วเอาไปใช้ประโยชน์อะไร

2. ส่วนใหญ่ “การสอน” จำกัดอยู่แค่การถ่ายทอดความรู้ที่อยู่ในรูปของข้อมูลผ่านกระบวนการให้ผู้เรียนบันทึกคำสอน (lecture-based) ดังนั้น ผู้สอนจึงเป็นฝ่ายให้ ผู้เรียนคือฝ่ายรับ กลายเป็นนักจด lecture หรือ อัดสำเนา lecture มาอ่านก่อนสอบ และด้วยวิธีการนี้ ประสิทธิภาพการเรียนรู้ของนักศึกษาจึงผูกไว้กับความสามารถของผู้สอนว่า มีคุณภาพเพียงใด และเป็นการสอนที่หยิบใช้คลังข้อมูล-ความรู้จากฐานของตัวผู้สอน มากกว่า ฐานข้อมูล-ความรู้อื่นที่อยู่รายล้อมตัวพวกเขาอยู่

3. การประเมินผลการเรียนรู้ ประกอบไปด้วย การทดสอบย่อยๆ (quiz) การมีส่วนร่วมในชั้นเรียน การเข้าชั้นเรียน และการทดสอบกลางภาค-ปลายภาคที่นักศึกษาจดจำจาก lecture หรือ ตัวบท(texts) ที่ผู้สอนแนะนำให้ไปอ่านเป็นหลัก นอกจากนี้ ผู้สอนมักจะฝึกทักษะการค้นคว้าด้วยการมอบหมายให้นักศึกษาทำรายงาน (term paper) หรือ ทำโครงงาน (term project) ที่วางอยู่บนฐานของ content-based ซึ่งข้อจำกัดต่อการสร้างความเข้าใจในเชิงบูรณาการต่อศาสตร์ต่างๆ อยู่ค่อนข้างมาก

ทั้งนี้สาเหตุประการหนึ่งเนื่องมาจาก นักศึกษาไทยในปัจจุบันมีฐานความรู้ และประสบการณ์น้อยมาก เราจึงมักได้ยินอยู่เสมอว่า รายงานที่นักศึกษาส่งมาจำนวนมากเป็นการตัดปะข้อมูล หรือเป็น copy paper

ภายใต้สภาพการณ์ดังกล่าวข้างต้น มีคณาจารย์ และนักการศึกษาหลายท่านหันมาให้ความสนใจต่อวิธีการจัดการศึกษาที่กว้างขวางกว่าเดิม และพยายามนำแนวคิดใหม่ๆ เข้ามาใช้ในการจัดการการศึกษาในระดับอุดมศึกษาอยู่เป็นระยะ กระทั่งทศวรรษที่ผ่านมา แนวคิดใหม่ที่ว่าด้วย การเรียนรู้บนฐานสมอง (Brain-based learning /Brain Compatible learning) ซึ่งส่วนหนึ่งเติบโตคลี่คลายมาจากการพัฒนานวัตกรรมทางวิทยาศาสตร์ 2 ชนิด คือ PET- Positron Emission Topography และ MRI-Magnetic Resonance Imaging ได้ทำให้การอธิบายการเรียนรู้ในสมองของมนุษย์แต่ละคนมีรายละเอียดที่ลึกซึ้งไปกว่าคำอธิบายแบบเดิมที่ใช้การสังเกตจากภายนอก เพราะสามารถตอบได้ว่า โครงสร้างของสมองทำงานอย่างไร และดูเหมือนว่า แนวคิด BBL ได้ผนวกรวมเอาแนวคิดการจัดการศึกษาที่กล่าวไปข้างต้นไว้เป็นส่วนหนึ่งแล้ว พร้อมกับมีข้อเสนอท้าทายมากขึ้นเกี่ยวกับ *กุญแจสำคัญที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้*

ในเบื้องต้น แนวคิด BBL เรียกร้องให้คณาจารย์ที่เป็นผู้สอนหันกลับมาทบทวนความเชื่ออย่างน้อย 2 ประการ กล่าวคือ

ประการแรก-นักศึกษาที่สอบได้เกรดต่ำ ไม่สนใจเข้าเรียนเป็น “เด็กโง่” ไร้คุณภาพและสมองขี้เลื่อยหรืออย่างไร ในเมื่องานวิจัยทางวิทยาศาสตร์สมอง (Neuro-sciences) ชี้ว่า สมองของทุกคนถูกออกแบบมาเพื่อให้พร้อมต่อการเรียนรู้ และสมองของวัยรุ่น ยังเป็นช่วงเวลาทองแห่งการเรียนรู้อีกครั้งก่อนที่เขาจะเติบโตเป็นผู้ใหญ่ นั่นก็หมายความว่า นักศึกษาเหล่านั้นไม่ได้โง่ เพียงแต่พวกเขายังไม่ได้ทำการเรียนรู้

ประการที่สอง-ถ้าพวกเขายังไม่ได้ทำการเรียนรู้ก็ไม่น่าจะมีนักศึกษาคนใดถูกทอดทิ้งไว้เบื้องหลังเพื่อนๆ ที่ประสบความสำเร็จในการเรียนรู้แบบเดิม (no one left behind)

ถ้าเราจะพิจารณาการเรียนรู้ของนักศึกษาด้วยแนวคิดทฤษฎี BBL ก็สามารถแจกลงออกมาได้คร่าวๆ ดังนี้

1. สมองของนักศึกษาแต่ละคนมีธรรมชาติแห่งการเรียนรู้มาแต่กำเนิด ทุกสมองล้วนสร้างเซลล์ขึ้นมา นับ 1 แสนล้านเซลล์เพื่อเตรียมรองรับการเรียนรู้ที่จะเป็นไปได้ทั้งหมด เพราะ การเรียนรู้ (learning) ในแง่ของวิทยาศาสตร์สมอง ก็คือ การที่เซลล์ในสมองสร้างเครือข่ายเชื่อมโยงกันเอง และเกิด “วงจร” ขึ้นในสมองเป็นจำนวนมาก ถ้าสมองของเด็กๆ นักศึกษาของเรามีเซลล์ที่ถูกออกแบบมาให้ *พร้อม* เยี่ยงนี้แล้ว เราในฐานะครูบาอาจารย์มีความ *พร้อม* หรือไม่ต่อการจัดการการเรียนรู้แบบนี้

2. สมองของเราเป็นระบบทางสรีรวิทยาที่ออกแบบมาเพื่อการเรียนรู้ (Physiology of learning) ต้องการที่จะเรียนรู้ และสมองเองรู้ดีโดยธรรมชาติว่า *จะเรียนรู้อย่างไร* เห็นได้จากการ *รู้วิธีการเรียนรู้* การเอาชีวิตรอดมาแต่ตั้งเด็กๆ เพราะการเรียนรู้เหล่านี้ไม่ได้เกิดขึ้นจากประสาทอัตโนมัติ หากเป็นเพราะ

เจ้าของชีวิตเรียนรู้ที่จะ “ทำ” ด้วยตนเอง แต่ก็น่าสงสัยว่า ทำไม ตามห้องเรียนต่างๆ ในมหาวิทยาลัยพบแต่นักศึกษาง่วงเหงาเศร้าซึม ซังกะตาย ไม่อยากเรียนเต็มไปหมด เหล่านี้เตือนเราให้ตระหนักว่า เราอาจจะยังไม่ได้แสดงบทบาทของการเป็นผู้ประกอบสร้างเครื่องมือ และสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสมแก่การเรียนรู้ของพวกเขา

3. สมองเรียนรู้จากการลงมือทำ หมายความว่า เราอาจเริ่มจากการทำสิ่งที่ผิดแล้วพยายามแก้ไขสิ่งนั้นให้ถูกต้อง สมองจะใช้งานชุดความรู้ที่ถูกต้อง จัดการลบแบบแผนที่ผิดทิ้งไป และเมื่อพบกับความรู้ที่ซับซ้อนมากขึ้น อาจต้องได้รับการแนะนำ ช่วยเหลือบางอย่าง เพื่อให้สมองเรียนรู้เร็วขึ้น

ที่ผ่านมาในมหาวิทยาลัย นักศึกษามักรู้เพียงแค่ “ผล” ของแบบแผนที่พวกเขาลงมือทำซึ่งแปรรูปออกมาเป็นคะแนน เกรด การกล่าวคำทนาย (รวมทั้ง ซื่นชม) อยู่เป็นปกติ คำถามก็คือ มีนักศึกษาสักกี่คนมีโอกาสได้เรียนรู้วิธีการสร้างแบบแผนที่ถูกต้อง มีสักกี่คนได้รับการแนะนำและหนุนเสริมให้สมองเรียนรู้เร็วขึ้น

4. สมองเรียนรู้จากการฝึกฝนปฏิบัติ (practice) เพราะว่ากาฝึกฝนเป็นกระบวนการที่เซลล์สมอง 2 เซลล์ขึ้นไปเชื่อมโยงกัน เดนไดรท์ (dendrites) ซึ่งเป็นแขนงประสาทจะค่อยๆ งอกสายใยประสาทออกไปโดยรอบและเชื่อมโยงกับแอกซอน (axon) ของเซลล์สมองอื่นๆ เรียกว่า ซินแนปส์ (synapse) กระบวนการนี้เรียกว่า *dendritic proliferation* ซึ่งถือว่าเป็น กระบวนการเรียนรู้

ดังนั้น การฝึกฝนจึงเป็นสิ่งจำเป็นที่จะทำให้การเรียนรู้อยู่ตัว

คำถาม ณ บรรทัดนี้ ก็คือ เวลาในห้องเรียนแต่ละวัน แต่ละเทอมนักศึกษามีโอกาสในการเรียนรู้จากการฝึกฝนมากเพียงใด ถ้าเรายังจำกัดการเรียนรู้อยู่แค่การให้พวกเขา นั่งฟัง ดู หรือเลือกจัดวางให้พวกเขามีประสบการณ์เฉพาะหู กับ ตา อันแตกต่างอย่างสิ้นเชิงกับโลกนอกห้องเรียน

5. การเรียนรู้เป็นสิ่งที่ต้องใช้เวลาเพราะการเรียนรู้เกิดจากการเติบโตและการเชื่อมโยงกันของโครงข่ายร่างแหเซลล์สมอง เกิดเป็นวงจร หรือ pathway โดยหัวใจสำคัญของ pathway คือ การเริ่มต้น หรือการตั้งให้คงตัว เนื่องจากความรู้ใหม่ๆ ที่เข้ามาในแต่ละวัน สมองจะพยายามค้นหาว่า จะต้องเชื่อมกับ pathway ไหนหรือต่อเข้ากับวงจรใด เมื่อวงจรหนาแน่นอยู่ตัว *ความรู้ความชำนาญก็เกิดขึ้น*

ขณะเดียวกันก็ต้องตระหนักว่า ทุกคนเรียนรู้ด้วยอัตราความเร็ว (rates) และจังหวะ (rhythm) ต่างกัน และมีแนวโน้มที่จะใช้วิธีการเรียนรู้ หรือ ซอบวิธีเรียนรู้ต่างกันออกไปด้วย (different style of learning)

ความท้าทายของเราต่อการค้นพบในหัวข้อนี้ คือ ทำอย่างไรให้การจัดการเรียนรู้ในสถาบันอุดมศึกษาคำนึงถึงเรื่อง *เวลาในการเรียนรู้* เพื่อให้วงจรในสมองของนักศึกษามีจุดเริ่มต้นที่ดี และมีความหนาแน่นอยู่ตัวเพื่อรองรับความรู้ใหม่ๆ ที่เข้ามาในภายหน้าได้ และ ทำให้การจัดการเรียนรู้

ตระหนักถึง *ความแตกต่าง* ทั้งในแง่ของอัตราความเร็ว จังหวะ และวิธีเรียนรู้ (different brains different learnings) ของนักศึกษาแต่ละคนได้

6. อารมณ์ มีบทบาทมากที่สุดต่อความสามารถที่จะเรียนรู้ คิด และสร้างความทรงจำ (Emotional brain) เมื่อใดเกิดความข้องใจต่อสิ่งที่ทำอยู่ ก้าว ถลึงดขง เบื่อหน่าย สมองก็จะไม่เรียนรู้ กีดกันไม่ให้เกิดการคิดและก่อรูปความทรงจำระยะยาว ในทางกลับกัน ถ้ามีความเชื่อมั่น สนใจ ตื่นเต้น อยากรู้อยากเห็น อารมณ์แบบนี้จะกระตุ้นให้เซลล์สมองเชื่อมโยงกันได้ง่าย

ดังนั้น การที่นักศึกษาจะกลายเป็นคนซึ่งกะต่ายมากขึ้น หรือปรับเปลี่ยนเป็นผู้ตื่น ผู้รู้อย่างกระตือรือร้นจึงเกี่ยวพันอย่างแยกไม่ออกกับเราในฐานะอาจารย์ ที่ต้องลงทุนลงแรงกับการทำความเข้าใจ และร่วมกันจัดกระบวนการเรียนรู้ที่ดีให้กับพวกเขา

7. ถ้าเซลล์สมองหรือนิวรอน (neuron) ในสมองไม่ถูกใช้งาน เช่น ไม่ได้ฝึกฝนความรู้ที่เรารับมาอย่างต่อเนื่อง นิวรอนก็จะฝ่อไป เดนไดรต์ (dendrite) และซินแนปส์จะค่อยๆ หาย และวงจรที่สร้างไว้ก็จะเข้าสู่ความด้อยประสิทธิภาพ

ช่วงเวลาสี่ปีในมหาวิทยาลัย คือ หัวเลี้ยวหัวต่อที่สำคัญต่อการพัฒนาประเทศของเราในอนาคต เพราะถ้าเราไม่สามารถทำให้นักศึกษาก้าวข้ามภาวะ passive learners ได้ ไม่นานวันข้างหน้าเราก็จะพบกับ passive workers และ passive families กลาดเกลื่อนสังคมไทย

จากแนวคิด และคำถามดังกล่าวข้างต้นกระตุ้นเตือนให้เราในฐานะอาจารย์มหาวิทยาลัยแสดงบทบาทอย่างจริงจังต่อการจัดการเรียนการสอนที่เอื้อให้สมองที่พร้อมจะเรียนรู้ด้านสร้างสรรค์ของเด็ก นักศึกษาได้พัฒนาอย่างเต็มที่ มีประสิทธิภาพ และต่อเนื่อง

ขณะเดียวกันมหาวิทยาลัยในฐานะหน่วยจัดการการเรียนรู้ที่สำคัญก็น่าจะเข้ามามีส่วนในการช่วยคิดค้น สร้างกระบวนการการเรียนรู้แบบ BBL เพื่อทำให้เยาวชนของเรากลายเป็น “ผู้ตื่น” ทั้งในแง่ของการเรียนรู้อย่างมีสุข และใช้พลังทางสมองของเขาไปทางสร้างสรรค์เพื่อการพัฒนาประเทศในอนาคตได้

ก่อนที่จะเกิดโครงการ “BBL4U” หรือ Brain-based learning for Universities ทางคณะผู้วิจัยหลักได้ร่วมกับคณาจารย์ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์ลำปางทดลองปรับเปลี่ยนการเรียนการสอนในบางรายวิชาของภาคเรียนที่ 2 ประจำปีการศึกษา 2547 และมีการทดสอบทั้งก่อนและหลัง (pre-post test) *ปรากฏว่า* นักศึกษาเกิดการตื่นตัว และสนองตอบต่อการเรียนรู้ในกระบวนการที่จัดลงไป

ทางคณะผู้วิจัยหลักจึงประสานความร่วมมือไปยังคณาจารย์มหาวิทยาลัยอื่นให้เดินทางมาสังเกตการณ์การเรียนการสอน และร่วมเวทีแลกเปลี่ยนความรู้ ณ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์ลำปาง ในช่วงเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2548 กระทั่งมีข้อตกลงร่วมกันว่า น่าจะทดลองทำโครงการนำร่อง (pilot project) ในนาม “BBL4U” ภายใต้ความร่วมมือระหว่างสถาบันคลังสมองของชาติ กับมหาวิทยาลัยในไทย

3 แห่ง คือ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์ลำปาง มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี และมหาวิทยาลัยศิลปากร เพื่อให้บุคลากรรวมทั้งผู้สนใจได้มีส่วนร่วมในการคิดค้นสร้างสรรค์ และขยายผลกระบวนการเรียนรู้แบบ Brain-based learning (BBL) ขึ้นในระดับอุดมศึกษาของไทยอย่างต่อเนื่อง เป็นรูปธรรม และก่อประโยชน์แก่สังคมในระดับท้องถิ่นและประเทศชาติอย่างแท้จริง

วัตถุประสงค์

1. เพื่อเป็นโครงการนำร่องในการผลักดันให้สถาบันอุดมศึกษาของไทยร่วมคิดค้นและสร้างกระบวนการเรียนรู้แบบ Brain-based learning ให้กับเยาวชน
2. เพื่อให้เยาวชนได้มีโอกาสในการเข้าถึง และพัฒนาศักยภาพในการกระบวนการเรียนรู้ของตนเองได้อย่างต่อเนื่อง และแท้จริง
3. เพื่อให้เยาวชน อาจารย์ และบุคลากรที่เกี่ยวข้องในต่างสถาบันพัฒนาความร่วมมือในการจัดการกระบวนการเรียนรู้แบบใหม่ อันเป็นการแสวงหาแนวทางในการปฏิรูประบบการเรียนรู้ในมหาวิทยาลัยเมืองไทยให้ทัดเทียมกับนานาชาติ

โจทย์ของ BBL4U

โครงการ BBL4U เป็นโครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการที่ต้องการจะตอบคำถามสำคัญในการจัดการเรียนการสอนสายสังคมศาสตร์ในระดับมหาวิทยาลัยทั้งสามแห่งว่า เราสามารถนำแนวคิดทฤษฎีการเรียนรู้บนฐานสมองมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาระบบการเรียนรู้ให้กับนักศึกษาในมหาวิทยาลัยได้จริงหรือไม่ ถ้าสามารถประยุกต์ได้จะมีคุณภาพเพียงใด ภายใต้เงื่อนไขและบริบทใด

จากโจทย์หลักนำไปสู่โจทย์ที่เป็นรูปธรรมอย่างน้อย 4 ประการ กล่าวคือ

ประการแรก-โครงการฯ สามารถที่จะประยุกต์ใช้หลักการ BBL ในการเรียนการสอนเพื่อเปลี่ยนผู้เรียนจากสภาพของคนซังกะตาย (passive learner) ไปเป็นผู้ตื่น (active learner) ได้หรือไม่ อย่างไร

ประการที่สอง-โครงการฯ สามารถที่จะสร้างกระบวนการในการปรับเปลี่ยนมุมมองของผู้เรียนจากการเป็นผู้รับความรู้ กลายเป็น ผู้ที่สามารถสร้างความรู้ได้ (constructive learning) หรือไม่ อย่างไร

ประการที่สาม-โครงการฯ สามารถทำให้ผู้เรียนเกิดทักษะในการเรียนรู้และใช้ความรู้ได้เอง (skilled learner) หรือไม่ อย่างไร

ประการที่สี่-โครงการฯ สามารถทำให้นักศึกษามีความศักยภาพในการจัดการอารมณ์ของตนเอง (emotional intelligence) ได้หรือไม่ อย่างไร

ระยะเวลาวิจัย

1 ปี 6 เดือน (ตั้งแต่ปีการศึกษา 2548 ถึงปีการศึกษา 2549/1)

ใคร คือ กลุ่มเป้าหมาย

โครงการ BBL4U ไม่ได้คัดสรรกลุ่มเป้าหมายที่เป็นนักศึกษากลุ่มพิเศษ เพราะเห็นว่าปัญหาในการเรียนรู้ของเยาวชนหญิง-ชาย คือ ปัญหาพร้อมในระดับอุดมศึกษาของไทย หากจะมีเกณฑ์ในการคัดเลือกกลุ่มเป้าหมายอยู่บ้างก็คงจะเป็นนักศึกษาที่อยู่ในความดูแลของกลุ่มคณาจารย์ที่สมัครใจที่จะประยุกต์ใช้หลักการเรียนรู้บนฐานสมอง อันประกอบไปด้วย

สถาบันการศึกษาทั้ง 3 แห่ง คือ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์ลำปาง มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี และมหาวิทยาลัยศิลปากร โดยมีคณาจารย์ประจำที่เข้าร่วมเป็นคณะวิจัยหลัก 5 ท่าน คือ นักศึกษากลุ่มหลักที่จะมีการติดตามผลการเรียนรู้ประมาณ 180 คน ตามรายละเอียดข้างล่างนี้

1.มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์ลำปาง ประกอบด้วย

นางสาวยิ่งลักษณ์ กาญจนฤกษ์ อาจารย์ประจำวิทยาลัยสหวิทยาการ
 นายสันติพงษ์ ช้างเผือก อาจารย์พิเศษวิทยาลัยสหวิทยาการ
 และอาจารย์ประจำสถาบันชาติพันธุ์ศึกษา
 มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่
 นางสาวจรรุภา ศรีวิชัย ผู้ช่วยสอนวิทยาลัยสหวิทยาการ
 และเลขานุการโครงการ BBL4U

คณะนักศึกษาชั้นปีที่ 3 วิทยาลัยสหวิทยาการ จำนวน 94 คน

2.มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ประกอบด้วย

นายสุรสม กฤษณะจู่ทะ อาจารย์และผู้ช่วยคณบดีคณะศิลปศาสตร์
 นายธวัช มณีผ่อง อาจารย์ประจำคณะศิลปศาสตร์

คณะนักศึกษาชั้นปีที่ 2 ภาควิชาการพัฒนาสังคม คณะศิลปศาสตร์ จำนวน 50 คน

3.มหาวิทยาลัยศิลปากร ประกอบด้วย

นายดำรงพล อินทร์จันทร์ อาจารย์ประจำภาควิชามานุษยวิทยา คณะโบราณคดี
 คณะนักศึกษาชั้นปีที่ 3-4 ภาควิชามานุษยวิทยา คณะโบราณคดี

รายวิชาใน BBL4U มีทั้งหมด 9 วิชา

สถาบัน	รายวิชา	ผู้สอน	จำนวนนักศึกษา
มหาวิทยาลัย ธรรมศาสตร์ ศูนย์ ลำปาง	1.นิเวศวิทยาสิ่งแวดล้อมกับการพัฒนาสังคม (วิชาบังคับ)	นางสาวยิ่งลักษณ์ กาญจนฤกษ์	95
	2.การบริหารและวิเคราะห์โครงการพัฒนาทรัพยากรเบื้องต้น (วิชาเลือก)	นายสันติพงษ์ ช้างเผือก นางสาวจรรุภา ศรีวิชัย	18

มหาวิทยาลัย อุบลราชธานี	1.สื่อกับการพัฒนา (วิชาเลือก)	นายสุรสม กฤษณะจุฑะ	53
	2.ทฤษฎีพื้นฐานการพัฒนา (วิชาบังคับ)	นายธวัช มณีผ่อง	53
	3.ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการพัฒนา (วิชาบังคับ)		55
มหาวิทยาลัย ศิลปากร	1.สื่อสารมวลชนเพื่องานมานุษยวิทยา (วิชาเลือก)	นายดำรงพล อินทร์จันทร์	42
	2.กลุ่มชาติพันธุ์ (วิชาเลือก)		19
	3.ระเบียบวิธีวิจัยทางมานุษยวิทยา (วิชาบังคับ)		37
	4.เทคโนโลยีการผลิตสื่อเพื่อการวิจัยทางชาติพันธุ์ (วิชาเลือก)		17

กระบวนการทำวิจัย

โครงการ BBL4U มุ่งการทำวิจัยเชิงปฏิบัติการครั้งนี้ในรูปของกระบวนการ อันประกอบไปด้วย 4 ส่วนที่สัมพันธ์กัน ดังต่อไปนี้

ส่วนที่หนึ่ง-การพัฒนาศักยภาพของคณะวิจัย

เนื่องด้วยสาระหลักของโครงการฯ เป็นความพยายามในการประยุกต์ศาสตร์ของวิทยาศาสตร์ทางสมองเข้ากับศาสตร์ของการจัดการศึกษา โดยมีคณาจารย์และนักศึกษาในกลุ่มเป้าหมายอยู่ในสายสังคมศาสตร์ทั้งสามสถาบัน ทางโครงการฯ ตระหนักดีว่า BBL เป็นเรื่องใหม่และไม่ได้เป็นชุดความรู้สำเร็จรูปที่ฝึกใช้ได้โดยไม่มีเงื่อนไขใดๆ ดังนั้น ทางโครงการฯ มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องจัดกระบวนการหนุนเสริมให้คณะวิจัยเรียนรู้เพื่อพัฒนาศักยภาพของตนในฐานะ “อาจารย์ BBL” อย่างต่อเนื่องและเป็นรูปธรรม ตามแนวทางการทำงานดังนี้

- 1.จัดเวทีประชุมเชิงปฏิบัติการระหว่างคณะนักวิจัยด้วยตนเอง ระหว่างคณะวิจัยกับคณะที่ปรึกษาและ/หรือสถาบันคลังสมองของชาติเป็นประจำ
- 2.การทบทวนเอกสารเกี่ยวกับ BBL (review literature)
- 3.การสร้างช่องทางต่างๆ ในการติดตามความคืบหน้า แลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร วิธีการดำเนินการ ผล และการแก้ไขปัญหาของการจัดการเรียนการสอนแบบ BBL ในแต่ละสถาบัน

ส่วนที่สอง-การพัฒนาแนวทางการสอนแบบ BBL (BBL teaching approach)

โครงการฯ จะเริ่มจากการประยุกต์หลักการ BBL ที่ได้จากการสำรวจเบื้องต้นและจากงานส่วนแรกไปประยุกต์เข้ากับการเรียนการสอนในรายวิชาต่างๆ โดยมีขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1: การสร้างโจทย์การเรียนรู้

คณาจารย์ในแต่ละสถาบันจะสร้าง “โจทย์การเรียนรู้” ในแต่ละวิชา¹ โดยพยายามที่จะให้โจทย์การเรียนรู้ที่สัมพันธ์กับโจทย์หลักของโครงการ ฯ ขณะเดียวกันก็เป็นโจทย์การเรียนรู้ที่มีความยืดหยุ่นพอต่อปรับเปลี่ยน-แก้ไข และเปิดทางให้ผู้เรียนก้าวเข้ามามีส่วนร่วมในการสร้างโจทย์การเรียนรู้ของตนเองให้มากที่สุด

ขั้นตอนที่ 2: การออกแบบกระบวนการ

ภายใต้โจทย์การเรียนรู้หลัก (อาจจะแตกย่อยเป็นโจทย์รอง) คณาจารย์แต่ละสถาบันจะออกแบบกระบวนการในการเรียนรู้ (ขั้นตอน แบบการเรียนรู้ กิจกรรม) คร่าวๆ ว่าเป็นอย่างไรบ้าง แต่ละขั้นจะใช้เครื่องมือ และสิ่งแวดล้อมแห่งการเรียนรู้อะไร อย่างไร โดย

1. เครื่องมือการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพในการกระตุ้นสมอง (tools of active learning)

อาจารย์ผู้สอนแต่ละท่านมีเกณฑ์สำคัญๆ ในการพิจารณาคัดสรรอย่างน้อย 3 ประการ คือ หนึ่ง-เครื่องมือนี้เหมาะสมกับสภาพสมองของเด็ก (situation of brain) หรือไม่ สอง--เครื่องมือนี้เหมาะสมกับเนื้อหา (content) หรือไม่ และสุดท้าย-เครื่องมือนี้เหมาะสมกับกระบวนการ (process) หรือไม่ อย่างไร

การใช้เครื่องมือแต่ละแบบ แต่ละชนิด คณาจารย์แต่ละสถาบันยังต้องประเมินว่า จังหวะในการใช้ว่าจะใช้เมื่อใด ใช้อย่างไร และใช้กับใคร อีกด้วย

ตัวอย่างเครื่องมือในการเรียนรู้

-**ตัวสื่ออันชาญฉลาดและเหมาะสม** (smart and compatible medias) อาทิ ภาพถ่าย เพลง ภาพยนตร์ หนังสือ สารคดี ข่าว ฯลฯ สื่อเหล่านี้มีอย่างน้อย 2 ประเภทใหญ่ๆ คือ สื่อปรากฏอยู่ตามท้องตลาด ผ่านสายตาเด็กๆ ไป และ สื่อที่ผลิตขึ้นจากการเรียนรู้ของอาจารย์ผู้สอน/นักศึกษา (โครงการจะสร้างกลไกในการหมุนเวียนการใช้สื่อแต่ละชิ้นข้ามสถาบันด้วย)

-**เอกสารประกอบ / คำสรุปบรรยาย** ทั้งเต็มรูปแบบหรือผ่านการย่อ สรุป ตัดแปลง โดยอาจจะประกอบสร้างให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมแห่งการเรียนรู้ อาทิ ปิดเอกสารประกอบไว้บนผนังห้องเรียน ขณะที่หน้าห้องนักศึกษากำลังอภิปรายในประเด็นนั้น เมื่อนักศึกษาเผชิญกับโจทย์ที่ต้องค้นหาความหมายเพิ่มเติมพวกเขาจะเรียนรู้ด้วยการเชื่อมสัมพันธ์ระหว่างเวทีอภิปราย-เอกสารเสริมบนผนัง เป็นต้น

¹ การคิดสรรวิชาที่นำมาร่วมโครงการฯ อาจารย์ในแต่ละสถาบันจะนำเสนอรายชื่อวิชาและเนื้อหา ที่ตนรับผิดชอบสอนอยู่ในที่ประชุมฯ พร้อมๆ ไปด้วยกับประเมินวิธีการจัดการเรียนการสอน การวัดผล การตอบสนองของนักศึกษา และปัญหาอุปสรรค การแก้ไขที่เคยปฏิบัติมา รวมถึงการพิจารณาหลักสูตรของแต่ละภาค/สาขาวิชา เพื่อประเมินว่า อาจารย์สามารถจัดการเรียนการสอนแบบ BBL ให้กับกลุ่มนักศึกษาเป้าหมาย ได้ครอบคลุมระยะเวลาในการดำเนินโครงการ หรือไม่ (สรุปการประชุมเตรียมการ BBL4U ,มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์ลำปาง, วันที่ 19 กุมภาพันธ์ 2548)

-การประชุมเชิงปฏิบัติการ (workshop) หรือ เวทีสนทนาตามธรรมชาติ(dialogue) ตามเงื่อนไขที่นักศึกษาแต่ละกลุ่มเกิดความสนใจ และต้องการเรียนรู้ในโจทย์ต่างๆ ให้ลึกซึ้งซึ้งกว่าที่เกิดในชั้นเรียน

-การออกภาคสนาม (field trips) เป็นทั้งเครื่องมือและสิ่งแวดล้อมแห่งการเรียนรู้ สนามที่ใช้ในกระบวนการ BBL ไม่ใช่สนามที่อยู่ในภาชนะนิ่งและปล่อยให้สมองของนักศึกษาค้นหาความหมายไปเองโดยลำพัง ทว่าเป็น “สนามที่มีชีวิตชีวา” ในการตอบโจทย์การเรียนรู้ การค้นพบตัวเอง และรู้จักผู้อื่นมากขึ้นๆ อาทิ สนามที่มีความแตกต่างทางภูมิประเทศ เศรษฐกิจ วัฒนธรรมจากสิ่งที่นักศึกษาค้นเคย สนามที่มีเหตุการณ์สำคัญ กำลังมีประเพณีพิธีกรรม หรือกระทั่งสนามที่ดูคุ้นเคยในชีวิตของพวกเขา แต่สมองไม่เคยหาความหมายนั้นพบ กระทั่งมีโจทย์บางโจทย์ของการเรียนรู้ขึ้นมา

2.การสร้างสิ่งแวดล้อมแห่งการเรียนรู้(enriched environment) ทางโครงการฯ จะแยกออกเป็น 2 แบบ คือ การจัดการกับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ (physical environment) กับการจัดการกับสิ่งแวดล้อมทางอารมณ์ (emotional environment)

ขั้นตอนที่ 3: การพิจารณาผลผลิตของการเรียนรู้ของนักศึกษา

สิ่งที่อาจารย์ผู้เข้าร่วมโครงการฯ ต้องพิจารณาอย่างละเอียดลอบเกี่ยวกับผลผลิตที่หลากหลายของการเรียนรู้ของนักศึกษาในแต่ละครั้ง มีอย่างน้อย 2 ประการที่เกี่ยวข้องกัน กล่าวคือ

1.การทำความเข้าใจเพื่อจำแนกวิธีการเรียนรู้ของสมองนักศึกษา ซึ่งเบื้องต้นอาจจะแยกออกเป็น 3 กลุ่มใหญ่ๆ คือ

-*Auditory brain* สมองที่มีความชำนาญในการเรียนรู้จากการฟังเป็นสำคัญ

-*Kinesthetic brain* สมองที่มีความชำนาญในการเรียนรู้จากการกระทำและแสดงออกผ่านอวัยวะเป็นสำคัญ และ

-*Visual brain* สมองที่มีความชำนาญในการเรียนรู้จากภาพเป็นสำคัญ

การทำความเข้าใจลักษณะของสมองข้างต้นจะทำให้อาจารย์สามารถติดตามวิธีการเรียนรู้ของนักศึกษาแต่ละคน สามารถประเมินพัฒนาการ และชี้ให้นักศึกษาเห็นถึงศักยภาพ และข้อจำกัดของการวิธีการเรียนรู้ของตน รวมถึงแนวทางในการพัฒนาในภายหน้า

2.การกลับไปออกแบบกระบวนการ และ/หรือ ใส่เนื้อหาเพิ่มเติม หรือ ทำใหม่ (re-design) เมื่ออาจารย์ได้พิจารณาจากผลผลิตที่เกิดขึ้น หรือ จากการประเมินผลด้วยวิธีการต่างๆ พบว่า นักศึกษายังไม่สามารถเรียนรู้ และเข้าถึงหัวใจสำคัญของโจทย์การเรียนรู้นั้นๆ ได้ ในทางกลับกัน ถ้าพบว่าการเรียนรู้ของสมองเริ่มอยู่ตัว อาจารย์น่าจะเพิ่มโจทย์ที่ซับซ้อนขึ้น และท้าทายขึ้น

ส่วนที่สาม-การพัฒนาตัวชี้วัด และติดตามผล BBL

ทางโครงการฯ จำแนกตัวชี้วัดผลออกมาตามโจทย์รูปธรรมที่ตั้งไว้ 4 ประการ คือ

1. **การเปลี่ยนพฤติกรรมการเรียนรู้** (active learner) อาทิ จำนวนนักศึกษาที่ขาดลาหาลดลง เปลี่ยนพฤติกรรมการเรียนรู้แบบซังกะตายไปเป็นการเรียนแบบมีส่วนร่วมอย่างกระตือรือร้น กล้าคิด กล้าตั้งคำถาม และสนองตอบต่อกระบวนการเรียนรู้ที่จัดขึ้น

2. **การปรับมุมมองต่อการเรียนรู้ในฐานะผู้สร้างความรู้** (constructive learning) อาทิ ความสามารถในการปรับเปลี่ยน-สร้าง-พัฒนา “มุมมอง” ของตัวเองขึ้นจากกระบวนการเรียนรู้ ความสามารถในการ anti-thesis โจทย์ หรือ ก้าวข้ามโจทย์เดิมไปสู่โจทย์ใหม่ / ข้ามชั้นจากการผลิตผลงาน ระดับพื้นฐานไปสู่ระดับที่ใช้ความคิดสร้างสรรค์มากขึ้น

3. **ทักษะในการเรียนรู้และใช้ความรู้** (skilled learner) อาทิ

- ความสามารถในการใช้เครื่องมืออย่างมีความหมาย (using tools) เช่น การรู้จักการใช้แผนที่ ร่วมกับการอ่านสนามจริง รู้จักมุมมองกล้องในการนำเสนอ

- ความสามารถในการเลือกสรร และสืบค้นข้อมูล (searching) เพื่อประกอบสร้างความรู้ของตนเองได้

- ความสามารถในการตีความ (interpretation) โดยนักศึกษาสามารถทำความเข้าใจต่อเรื่องนั้นๆ ในเชิงลึกได้ (deep understanding)

4. **การมีศักยภาพในการจัดการอารมณ์** (emotional intelligence) อาทิ ความสามารถในการจัดการอารมณ์ของตนเองกับสภาพแวดล้อม หรือ แปลงอารมณ์จากด้านลบไปสู่ด้านสร้างสรรค์

ทั้งนี้ทางโครงการฯ ตระหนักว่า ตัวชี้วัดของโครงการฯ จะทั้งลักษณะร่วมกันของทั้งโครงการฯ และ ลักษณะเฉพาะของแต่ละสถาบัน

ทางด้าน **การติดตามผลการวิจัย** (follow up) คณาจารย์ที่เข้าร่วมโครงการฯ จะมีการ บันทึกกระบวนการ และเนื้อหาที่ใช้ (Input) ในระหว่างการทำงานของคณะวิจัย และส่วนที่ใช้กับนักศึกษา อย่างเป็นระบบ และติดตามผลการเรียนรู้ของนักศึกษาที่เข้าร่วมโครงการฯ (Output) โดยแบ่งเป็น

1. **การติดตามรายบุคคล** (individual learning) หัวใจสำคัญเป็นการบ่งชี้ว่า นักศึกษาแต่ละคนมี รูปแบบในการเรียนรู้ (learning style) ที่มีประสิทธิภาพอย่างไร ภายใต้เงื่อนไขใด

2. **การติดตามรายกลุ่ม** (group learning) หัวใจสำคัญเป็นการบ่งชี้ว่า การเรียนรู้ของนักศึกษา สามารถใช้วิธีการเรียนรู้ และการฝึกฝนการทำงานร่วมกันได้ ทั้งในสถาบันเดียวกัน และข้ามสถาบัน เช่น การทัศนศึกษา ร่วมในเขตนิเวศน์วัฒนธรรมที่แตกต่าง และเป็นการเรียนรู้ผ่านเนื้อหา กระบวนการที่มี เครื่องมือ และพื้นที่ในการเรียนรู้แบบต่างๆ

ส่วนที่สี่-การสรุปและขยายผล

การสรุปและขยายผลของโครงการฯ จะมีการจัดเวทีเพื่อแลกเปลี่ยน-ถอดบทเรียน และการสร้าง “องค์ความรู้” ในการจัดการศึกษาแบบ BBL ดังนี้

- เวทีย่อยเพื่อสรุปผลงานวิจัยของโครงการฯ
- เวทีใหญ่เพื่อนำเสนอผลงานวิจัยต่อองค์กรภาคี และสาธารณชน
- เวทีย่อยอื่นๆ หรือ ทำสื่อสาธารณะ ตามแต่เงื่อนไขที่เอื้ออำนวย

ผลที่คาดว่าจะได้รับ

1. จะเป็นการระดมพลังของเยาวชน อาจารย์ และบุคลากรที่เกี่ยวข้องให้มีส่วนร่วมในการคิดค้นสร้างสรรค์ และพัฒนากระบวนการเรียนรู้แบบใหม่ อันเป็นการแสวงหาแนวทางในการปฏิรูประบบการเรียนรู้ของมหาวิทยาลัยไทยต่อไป

2. สร้างโครงการนำร่องที่มีกระบวนการจัดการเรียนรู้บนฐานสมรรถนะในระดับมหาวิทยาลัยอย่างเป็นระบบ และมีศักยภาพในการขยายผลไปยังสถาบัน หรือหน่วยงานอื่นๆ

3. ทำให้กระบวนการจัดการเรียนรู้ในโครงการนี้มีส่วนในการสร้างแรงบันดาลใจ สร้างศักยภาพให้กับนักศึกษา โดยตระหนักว่า ทุกคนไม่จำเป็นต้องเรียนรู้เท่ากันหมด แต่เป็นการเรียนรู้อย่างเต็มที่ตามศักยภาพของนักศึกษาแต่ละคน

เนื้อหารายงานวิจัย

บทที่ 1 จะกล่าวถึงที่มาและความสำคัญของปัญหาในการเรียนรู้ของนักศึกษาสายสังคมศาสตร์ จนนำไปสู่การตั้งคำถามและออกแบบโครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการนำร่องในนาม BBL4U ว่ามีกระบวนการทำวิจัยอย่างไร

บทที่ 2 เปิดด้วยการสำรวจปัญหาการจัดการเรียนการสอน เช่น การเรียนรู้ของนักศึกษา การสอนของอาจารย์ ตัวสถาบันการศึกษาและองค์ความรู้ที่ใช้ในการจัดการเรียนการสอน ตลอดจนการสำรวจความรู้เกี่ยวกับหลักการเรียนรู้บนฐานสมรรถนะว่ามีรูปร่างหน้าตา อย่างไร

บทที่ 3 4 5 เป็นวิธีการ และผลของการประยุกต์หลักการการเรียนรู้บนฐานสมรรถนะในบริบทของสถาบันอุดมศึกษาไทย 3 แห่ง คือ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์ลำปาง มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี และมหาวิทยาลัยศิลปากร ตามลำดับ

บทที่ 6 เป็นบทสรุป การอภิปรายผลเพื่อตอบโจทย์ของงานวิจัย รวมถึงข้อเสนอแนะเชิงนโยบายที่เกิดจากบทเรียนในการประยุกต์ใช้หลักการเรียนรู้บนฐานสมรรถนะของโครงการ BBL4U.